

Герасимова І.Ю.

Національний гірничий університет

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Узагальнені думки різних авторів щодо визначення поняття небанківських фінансових інститутів і установ. Визначені етапи становлення й тенденції розвитку небанківських фінансових посередників в Україні; показані шляхи їх подальшого розвитку.

Ключові слова: небанківські фінансові установи, небанківські фінансові інститути, небанківські фінансові посередники, ринок фінансових послуг.

I. Вступ. Небанківські фінансові установи (кредитні спілки, фінансові компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, лізингові та факторингові компанії та інші) є важливим елементом фінансової інфраструктури будь якої країни. Досвід розвинених країн свідчить, що при ефективному їх функціонуванні досягається значний економічний ефект. Це проявляється в спроможності ефективно впливати на зростання обсягів інвестиційних ресурсів в економіці країни, задовольняючи потреби суб'єктів у необхідному капіталі. Даний напрямок є особливо актуальним для України в сучасних умовах становлення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку національної економіки та її фінансової системи.

Дослідженню різнобічних аспектів становлення і розвитку небанківських фінансових інститутів на ринку фінансових послуг присвячені праці багатьох науковців: Базилевича В.Д., Гончаренка В.В., Горбача Л.М., Кауна О.Б., Осадця С.С., Савлука М.І. та інших. Однак, незважаючи на різнобічний аналіз окремих сфер діяльності небанківських фінансових інститутів, питання комплексного аналізу особливостей їх функціонування на ринку фінансових послуг потребують подальших досліджень.

II. Постановка завдання. Метою даної роботи є виявлення сутності та закономірностей розвитку небанківських фінансових інститутів для їх

ефективного використання при подоланні негативних тенденцій розвитку вітчизняної економіки.

III. Результати. На сьогодні в Україні діяльність небанківських фінансових установ (далі - НФУ) комплексно була досліджена тільки в двох наукових працях - дисертації Дорош О.Л. "Небанківські фінансові інститути в економічній системі України" та дисертації Караулової І.С. "Небанківські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України".

На думку Дорош О.Л. [1] (небанківські фінансові інститути – це спеціалізовані фінансові посередники, які акумулюють вільні кошти юридичних та фізичних осіб і розміщують їх на фінансовому ринку для отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Караулова І.С. [2] розмежовує такі поняття, як "небанківські фінансові інститути", "небанківські фінансові посередники", "небанківські фінансові установи", та дає наступні визначення:

– небанківські фінансові інститути – це сукупність небанківських фінансових посередників (страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок, фінансових компаній, ломбардів, лізингових і факторингових компаній та інших), які провадять діяльність у сфері вузькоспеціалізованих фінансових послуг відповідно до чинного законодавства, що регулює економічні відносини на ринку фінансових послуг.

– небанківські фінансові посередники – це установи (серед них: страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, лізингові та факторингові компанії та інші), які функціонують на ринку фінансових послуг відповідно до законодавства, надають вузькоспеціалізовані фінансові послуги (кредитування, інвестування, послуги техніко-посередницького характеру), що не належать до сфери банківської діяльності, спрямовані на трансформацію власних, залучених і запозичених грошових коштів з метою задоволення потреб споживачів та одержання прибутку.

– небанківські фінансові установи – це визначені юридичні особи, які, функціонуючи на ринку фінансових послуг, надають одну чи декілька

притаманних їм специфічних фінансових послуг з метою задоволення фінансових потреб споживачів та одержання прибутку.

Баланюк Л. [3] тлумачить НФУ, як таку, що відповідно до законодавства України надає фінансові послуги та має право здійснювати окремі банківські операції. До НФУ автор відносить страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, лізингові компанії, факторингові компанії, фондові біржі, позабіржові торговельно-інформаційні системи, клірингові компанії, інвестиційні фонди, небанківські платіжні системи, кредитні та довірчі товариства.

Українське законодавство не дає визначення й не розкриває особливостей небанківської фінансової установи. Що ж стосується визначення "небанківська фінансова установа", то цей термін не зустрічається ні в Законі "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [4], ні в Законі "Про банки і банківську діяльність" [5], не розтлумачується ні в якому іншому нормативному документі, що має силу закону. Тобто в українському законодавстві на відміну від законодавства багатьох країн немає закону, де б давалося точне визначення небанківської фінансової установи. Лише виходячи з аналізу нормативних документів логічно буде віднести до НФУ всі ті установи, які не є банками й надають одну або кілька фінансових послуг та які внесені до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України.

Яка ж різниця між банками та небанківськими фінансовими установами?

Перш за все, у характері їх діяльності, хоча вони, будучі фінансово-кредитними установами, мають багато спільних рис, а саме [6]:

- при формуванні своїх ресурсів випускають боргові зобов'язання, які можуть реалізовуватись на фондовому ринку;
- можуть купувати боргові зобов'язання для формування своїх активів;
- їх діяльність ґрунтується на одних і тих же засадах (керуються однаковими правилами здійснення фінансово-кредитної діяльності).

Однак, як зазначено у роботі [6] між банками та небанківськими установами існують суттєві відмінності:

1. Банки характеризуються універсальністю у своїй діяльності та виконують у сукупності такі базові операції:

а) приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;

б) відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків - кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;

в) розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Небанківські фінансові установи характеризуються вузькою спеціалізацією у своїй діяльності. На відміну від них банки виконують перераховані вище операції у комплексі. Навіть, коли банки є спеціалізованими, тобто вузько профільними вони все ж можуть займатися виконанням усіх перелічених операцій.

2. Діяльність НФУ не пов'язана зі створенням депозитів і не впливає на динаміку пропозицій грошей, а, отже, немає потреби поширювати на них, як на банки, вимоги обов'язкового резервування. А тому законодавство всіх країн дає їм інший статус, ніж банківським установам.

Діяльність небанківських фінансових установ має соціальний ефект, який полягає у [7]:

- підвищенні матеріального добробуту;
- додатковому гарантуванні соціального захисту;
- зростанні ступеня миттєвого задоволення матеріальних потреб;
- підвищенні зручності й економії часу;
- зменшенні ризиків (інфляційних, валютних та ін.);
- зростанні стимулів до ділової активності;
- зростанні кількості робочих місць.

Формування небанківських фінансових інститутів в Україні необхідно розглядати з урахуванням загального стану економіки, що був характерним для того чи іншого періоду. Виходячи з цього у існуючих дослідженнях виділяють 3 етапи їх розвитку: [8]

1) 1991-1995 рр.;

- 2) 1996-2000 рр.;
- 3) 2001- до т.ч.

Кожен з етапів має свої особливості та певні ознаки. Саме розгляд небанківських фінансових інститутів в контексті історичного становлення вітчизняної економіки є об'єктивним явищем, адже поступове вдосконалення і розвиток безпосередньо впливає на всі сфери фінансової системи, в тому числі і на фінансових посередників.

Перший етап характеризувався загальними негативними тенденціями в економіці України, наслідками чого стали гіперінфляція та падіння ВВП.

Взагалі перший етап становлення небанківських фінансових інститутів характеризувався такими рисами:

- 1) залишками адміністративно-командної системи господарювання;
- 2) загальною кризовою ситуацією у економіці;
- 3) відсутністю законодавчого забезпечення діяльності небанківських фінансових інститутів;
- 4) появою великої кількості різноманітних їх видів;
- 5) втратою довіри до небанківських фінансових інститутів з боку населення через високий рівень банкрутства та спекулятивних операцій;
- 6) відсутністю як державного регулятивного органу, так і самої системи контролю над діяльністю небанківських фінансових інститутів в цілому.

Другий етап (1996-2000 рр.) характеризувався стабілізацією загальної економічної ситуації: ВВП за цей період зріс більш ніж у 2 рази. Цей етап був пов'язаний зі становленням небанківського фінансового сектору під впливом приватизаційних процесів. Недостатня урегульованість ринку цінних паперів, що була викликана багаточисленними прогалинами, суперечливостями і недоліками чинних законодавчих і нормативних актів, що регулюють цей ринок, неефективний контроль за процесом приватизації з боку державних органів створили сприятливі умови для зловживань на ринку приватизаційних паперів України. Але незважаючи на певні недоліки, у цілому в цей період було створено передумови для подальшого розвитку небанківського фінансового сектора економіки. Це полягало у прийнятті певної законодавчої та

нормативно-правової бази (Закони України "Про страхування, "Про лізинг" та ін.) та встановленні вимог до діяльності фінансових посередників, що надавали послуги із залучення коштів.

Значного розвитку у період 1996-2000 роки набули страхові компанії та інвестиційні інвестори – інститути спільного інвестування, інвестиційні компанії та довірчі товариства. Поступового розвитку набували ломбарди та лізингові компанії.

Третій період (після 2001 року) характеризується загальним зростанням основних макроекономічних показників та значним зростанням показників діяльності всіх небанківських фінансових посередників.

Цей етап став вирішальним в становленні небанківських фінансових інститутів. Це пов'язано з рядом змін, серед яких:

1. Прийняття в 2001 році Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [4], що встановлював основні вимоги у регулюванні небанківських фінансових інститутів.

2. Створення у 2002 році спеціалізованого уповноваженого регуляторного органу, контролюючого діяльність небанківських фінансових інститутів – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

3. Прийняття Законів України щодо функціонування окремих небанківських фінансових інститутів: "Про кредитні спілки", "Про інститути спільного інвестування", "Про недержавне пенсійне забезпечення", "Про фінансовий лізинг", внесені поправки до закону "Про страхування".

4. Прийняття низки Положень та Розпоряджень регулюючих органів (Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку) щодо питань ліцензування, реєстрації та звітності небанківських фінансових інститутів.

5. Проведення процедури перереєстрації окремих небанківських фінансових інститутів та загальне впорядкування ринку фінансових послуг.

6. Прийняття низки інших загальних законів та нормативно-правових актів, що сприятимуть розвитку зазначених фінансових інститутів.

Станом на 31.03.08 р. до Державного реєстру фінансових установ було віднесено 1938 небанківських фінансових установ, тоді як на кінець 2008 року їх налічувалось 1907 (за 3 місяці 2008 року Держреєстр поповнився на 31 установу [9]) (рис.1).

Разом із кількісними показниками за аналізований період (2006-2007 рр.) зростали і якісні показники діяльності небанківських фінансових установ, а саме підвищувалися їх активи (рис.2).

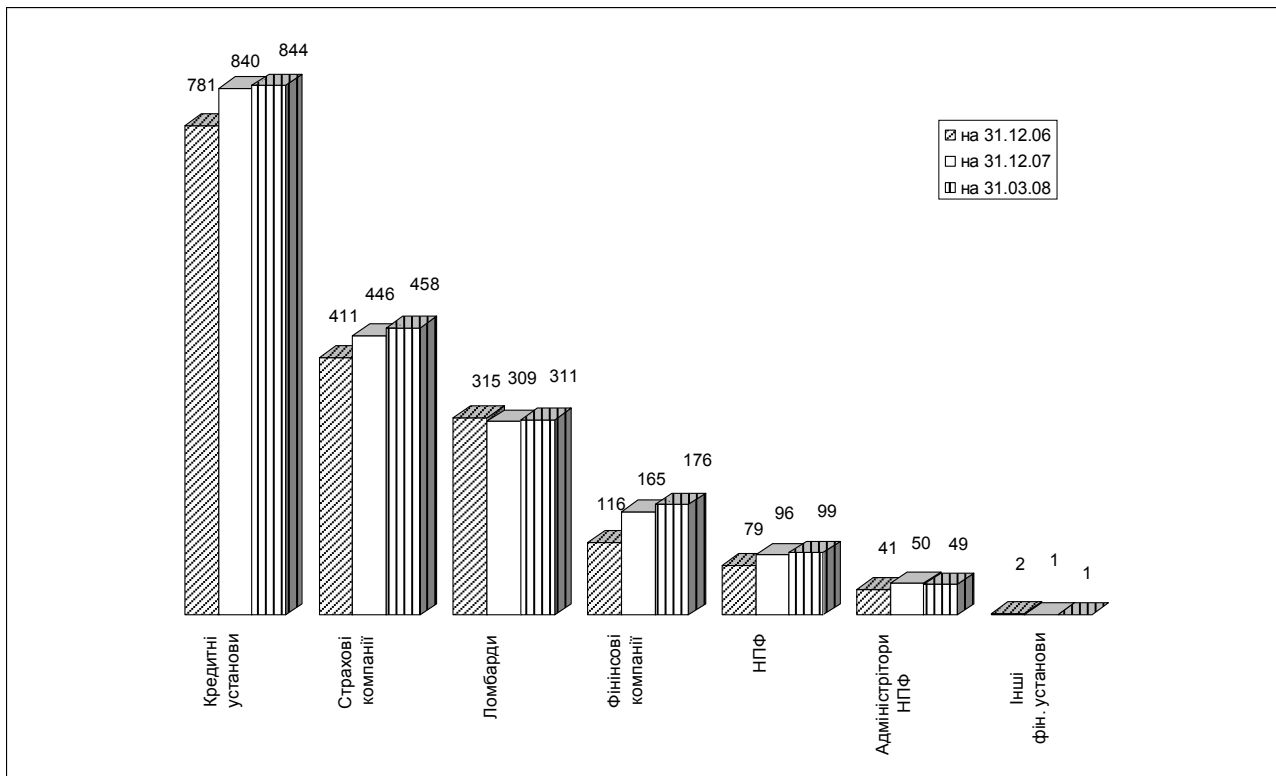

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих небанківських фінансових установ

Якщо за результатами 2006 року загальний обсяг активів НФУ становив 32,7 млрд. грн., то на кінець 2007 року – 45,2 млрд. грн. (приріст 38,2%). Випереджаючими темпами нарощували активи недержавні пенсійні фонди (приріст 98%), кредитні спілки (приріст 62%) та фінансові компанії (приріст 46%). Активи найвагомішого сектора ринку небанківських фінансових послуг – сектора страхування – зросли з початку 2007 р. на 34%. На кінець 2007 р. на 20% скоротився обсяг активів ломбардів. Це частково викликано зменшенням кількості ломбардів через встановлення жорсткіших умов їх діяльності (за 2007 рік із Держреєстру було виключено 22 ломбарди).

За результатами 12 місяців 2007 року частка активів НФУ в активах фінансового сектору становила 7%.

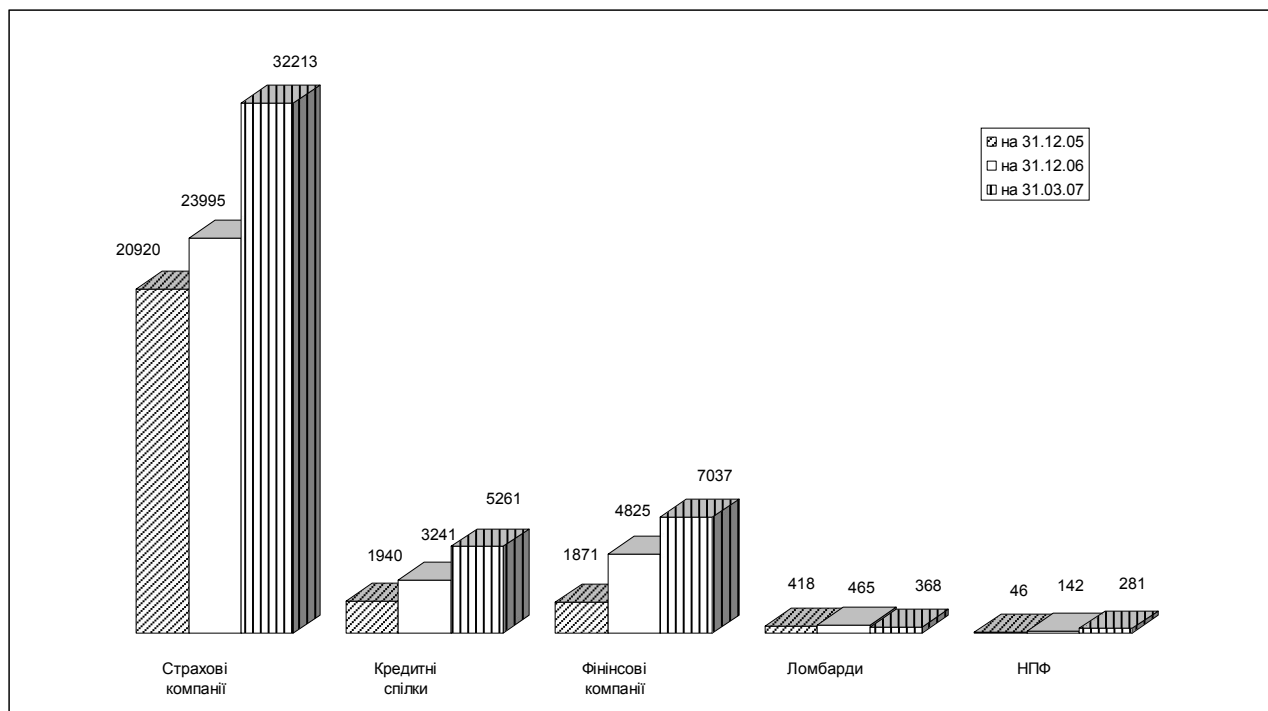

Рис. 2. Динаміка обсягів активів небанківських фінансових установ, млн. грн.

У зв'язку з глобальною (всесвітньою) фінансовою та економічною кризою, яка, в значній мірі спостерігається і в Україні з 4 кварталу 2008 р., на нашу думку, було б доцільним третій етап розвитку небанківських фінансових інститутів завершити 3 кварталом 2008 р. і наступний (4 етап – який умовно можна назвати "кризовим") розпочати 4 кварталом 2009 р.

На оцінку діяльності небанківських фінансових посередників в умовах фінансової та економічної кризи можуть бути направлені результати подальших досліджень.

IV. Висновки. Розвиток небанківського фінансового посередництва є стратегічною складовою частиною подальшого забезпечення інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання. В умовах економічної кризи економіка України відчуває гостру потребу в інвестиційних ресурсах. Проблему обмеженості інвестицій можна вирішити розвиваючи та удосконалюючи сектор небанківського фінансового посередництва.

Для подальшого розвитку небанківських фінансових посередників необхідно створити цілісну нормативно-правову базу для всіх видів небанківських фінансових установ; визначити чіткий перелік фінансових установ, які відносяться до небанківських фінансових посередників; захистити інтереси споживачів фінансових услуг. Подальший розвиток НФУ створить сприятливі умови для вільного руху капіталу, додаткового залучення в національну економіку фінансових ресурсів та оживить економіку країни.

Література:

1. Дорош О.Л. Небанковські фінансові інститути в економічній системі України: Автореф. дис. канд. екон. наук: Львівський нац. університет ім. І. Франка, 2003.- 22с.
2. Караулова І.С. Небанковські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України: Автореф. дис. канд. екон. наук: Київський нац. університет ім. Т. Шевченка, 2008.-16с.
3. Баланюк Л. Поняття та місце небанківської установи у фінансовій системі України// Право України.- 2008.- №3.- С. 47-51.
4. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 р. № 2664-III// WEB-сайт (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: [URL:http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
5. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7.12.2000 р. № 2121-III// WEB-сайт (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: [URL:http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
6. Гроші та кредит: Підруч./ М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М.І. Савлука.- К., 2001.- 602 с.
7. Караулова, Криклій, Кротюк. Соціально-економічна ефективність діяльності небанковських фінансових інститутів та методи її оцінки// Економіка та держава.- 2007.- №3.- С.8-10.
8. Криклій А.С., Караулова І.С., Криклій В.А. Ринок фінансових послуг України: етапи становлення і тенденції розвитку// Финансовые рынки и ценные бумаги.- 2007.- №14.- С. 14-19.
9. Ринки небанківських фінансових послуг у 2007 році// Фінансовий ринок України.-2008.- №6.- С. 11-17.